

**НЕУТРАЛЕН СЛОВОРЕД В ПРОСТОТО СЪОБЩИТЕЛНО
ДВУСЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ (В БЪЛГАРСКИЯ
В СЪПОСТАВКА СЪС СРЪБСКИЯ ЕЗИК)**

Димка Савова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**THE NEUTRAL WORD ORDER IN DECLARATIVE
SUBJECT-PREDICATE CLAUSES (IN BULGARIAN
IN COMPARISON WITH THE SERBIAN LANGUAGE)**

Dimka Savova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

This paper aims to shed some light on several problems connected with word order. It discusses the problem of the parts of a predicative structure in declarative subject-predicate clauses (as a prototypical representation of a clause) which don't match the traditional sentence parts. Their order is based on a set of regularities governed by the oppositions theme/ rheme and neutrality/ affectivity of the utterance. The neutral word order is a representation of these regularities *par excellence*, without any suggestions from the speaker. That's why this type of word order is the main topic of the paper.

Key words: word order, theme/ rheme, predicative structure

1. Наблюденията върху фреквентните в славянските езици деагентивни изречения, т.е. изреченията, в които действие, мислено от говорещия като притежаващо извършител, се представя с премахнат от диатезата на предиката извършител (или „агенс“, както го нарича Мирослав Грепл, който използва пръв термина „деагентивни изречения“¹), навеждат на мисълта, че предикатът в едно изречение може да се приписва и на нещо, различно от агенса². В предишни свои изслед-

¹ Вж. за тях подробно в Савова 2014.

² Използваме този термин, за да останем в рамките на термина „деагентивен“, макар че правилният термин по Ван Валин и Ла Пола е „актор“ (одушевен извършител, експериментатор, неодушевен извършител, каузатор), за разлика от „агенс“ (само одушевен извършител).

вания (Савова 2012, 2014) изразяваме разбирането си за *предикативната структура* на всяко просто изречение като обединяваща един *предикативен основен елемент* (ПОЕ), на който се приписва предикативният признак и който може да бъде експлицитен или имплицитен, и самия *предикативен признак*. ПОЕ е основен в изречението не само защото му се приписва предикативният признак, но и защото той винаги задава гледната точка, от която се извършва изразяването на събитието. Ако изречението е агентивно, извършителят на действието заема позицията на ПОЕ в предикативната структура и на подлог в синтактичната структура на изречението. Когато пък имаме деагентивно изречение, в ПОЕ влиза друг участник в изразяваното събитие. Срв. напр. агентивното изречение *Майката нахрани детето*, където действието има изразен извършител – *майката*, който представлява ПОЕ и подлог, с деагентивни изречения като пасивното *Детето е нахранено* и неопределеноличното *Нахраниха детето*. В първото позицията на ПОЕ и на подлог е заета от пациенса, а във второто предикативният признак, действието, се приписва на обект, който е тема за разговор – наричаме го *персонажен* ПОЕ (срв.: *Детето беше много гладно и плачеше. Нахраниха детето и то се успокои*), но който не е подлог. В изречения като второто позицията за извършител е изобщо премахната от предикативната структура (за всичко това подробно се говори в посочените по-горе изследвания).

В тази работа ще се спрем на агентивните, т.е. двусъставните прости изречения, при това на съобщителните изречения, защото според нас те са типични представители на простото изречение и на изречението като цяло. Представената подялба на ПОЕ и на предикативен признак се отразява пряко върху словореда – явление, което е особено важно за славянските езици, защото те имат подвижен словоред. От друга страна, словоредът зависи пряко и от неутралния/експресивния характер на предикативната структура. Под *експресивност на предикативната структура* разбираме предаване на някакво отношение на говорещия към изразяваната ситуация, направено обаче не по вербален път, а интонационно и/или чрез словореда в рамките на подтекста. Тук ще се спрем на неутралната предикативна структура. В нея, за да изрече дадена информация, която е нова за текста, говорещият трябва да „стъпи“ върху предходна вербално изразена информация. В литературата тези два вида информация се назовават с различни термини, от които най-традиционни са може би тема и рема. Ние обаче по-често ги назоваваме с термините *невъвеждана информация* за „тема“, защото тя не се нуждае от предходна вербално изра-

зена информация, която да я въведе в текста (в рамките на изречението), съответно с *въвеждана информация* за „рема“, защото тя включва нова за текста информация, чието съобщаване изисква предходна вербална опора. От разликата между тези два вида информация следва закономерността, открита още от Вилем Матезиус (Матезиус 1967а), който пръв говори за тема, рема (наричана от него най-напред *ядро*) и за актуално членение на изречението, а именно – че темата стои преди ремата (за да я въведе, по нашите разбирания). Що се отнася до посочения по-горе ПОЕ, той се явява почти винаги (вж. по-нататък за изключението) невъвеждана информация, тема, докато предикативният признак, който му се приписва, може да спада както към въвежданата информация, така и към невъвежданата информация.

2. В неутралната предикативна структура на агентивното просто съобщително изречение ПОЕ се намира, с изключение на една своя разновидност, преди предиката; затова го наричаме *изходен* ПОЕ (от него започва да се разгръща хронологично изразяването на събитието), срв.: *Майката* → *нахрани детето*, където мисълта откроява от представата за събитието най-напред извършителя, на който след това се приписва действието с неговия обект. Когато в изходния ПОЕ се намира извършителят на действието, субектът, наричаме го *субектен изходен* ПОЕ и в този случай неутралният словоред е SV (според традиционния начин за отбелязване на словоредата – подлог S и сказуемо V). Както споменахме по-горе, изходният ПОЕ задава гледната точка към изразяваното събитие.

Извършителят обаче може да бъде и въвеждана информация. Тогава, за да съобщи за него, говорещият трябва да го въведе чрез предиката, срв.: *В стаята влезе майка ми*, а съответния ПОЕ с подлога в него наричаме *очакван* ПОЕ, защото, когато чуе предиката, слушащите очаква да чуе извършителя на действието³. Единствено в този случай ПОЕ не съдържа невъвеждана информация, а се включва към въвежданата, т.е. принадлежи към ремата. В такива изречения обаче получената цялостна предикация се нуждае от *изходен* ПОЕ, на който да се припише. Тогава в ролята на такъв могат да се явят или локализаторът на събитието, или някакъв актант на предиката, т.е. обект на действието. В първия случай говорим за *локативен изходен* ПОЕ, срв. в горния пример сирконстанта *в стаята*. Във втория случай актантът влиза в рамките на *обектен изходен* ПОЕ, напр.: *За нашето куче се*

³ Тези изречения в литературата се назовават с термините *изречения с локативна инверсия*, *битийни изречения* и др.

грижи майка ми. И в новите две разновидности на предикативните структури изходният ПОЕ (локативен или обектен) определя гледната точка, от която се представя съответното събитие.

И така, дотук можем да обобщим четири вида ПОЕ, които са характерни за агентивното съобщително изречение – изходен ПОЕ с три възможни варианта: субектен, локативен и обектен, и очакван ПОЕ, заеман винаги от извършителя, т.е. винаги субектен.

3. За предикативната структура е особено важна началната позиция в изречението. По-горе разгледахме случая, когато там се намира някой от трите вида изходен ПОЕ, който, както казахме, винаги спада към невъвежданата информация, т.е. няма нужда от вербална опора пред себе си, от която говорещият да трябва да го въведе в текста. В началото на изречението, също като част от невъвежданата информация, може да се намира, освен изходен ПОЕ, и някакъв сирконстант на предиката – тогава наричаме тази начална част от структурата *ориентираща позиция*. Сирконстантът в нея не е информация, на която се приписва предикативният признак, защото в такова изречение винаги има друг, различен от него изходен ПОЕ. Сирконстантът в ориентиращата позиция (ОП) ориентира вниманието на слушащия към отрязъка от време, пространство, към някаква причина и др., където е положено изразяваното събитие. Срв. примери за такава позиция: *Днес сутринта майката нахрани детето; В кухнята майката храни детето; Заради нежеланието на майката днес бащата нахрани детето.* Макар че най-често ОП стои в самото начало на простото съобщително изречение, тя може да се намира в средата, напр.: *Майката днес сутринта нахрани детето*, а дори и в края на изречението, срв.: *Майката нахрани детето днес сутринта.* В последния пример, който отразява разполагането на сирконстанта в края на изречението, се получават два различни прочита на неутралната предикативна структура. При първия прочит, който именно ни интересува тук, сирконстантът *днес сутринта* не е въвеждана информация, нова за текста и за слушащия; напротив – заедно с изходния ПОЕ той му е вече известен и служи за пояснение, докато въвежданата информация включва само предиката и обекта. Тогава интонационният контур на неутралното изречение ще открие с известна сила именно въвежданата информация: *Майката нахрани детето днес сутринта*, и това е т.нар. в литературата *фразово ударение* (ФУ). Макар че по принцип ФУ се намира в самия край на изречението, горният прочит на примера свидетелства и за възможността то да се намира във вътрешността

на изречението, непосредствено преди неговия край – там, където свършва въвежданата информация. При втория неутрален прочит на същото изречение позицията на ФУ ще обхваща самия сирконстант и ще бъде в края на изречението, т.е. на традиционното си място, но тогава сирконстантът ще бъде въведена информация, рема, и няма бъде включен в ориентираща позиция (ОП), срв.: *Майката нахрани детето днес сутринта*.

В неутралната предикативна структура на изреченията съществува предикативно отношение, което наричаме *отношение на следване* и което свързва, от една страна, невъвежданата и въвежданата информация – въвежданата трябва да *следва* невъвеждана информация, което означава, че това отношение свързва и изходния ПОЕ, който е именно невъвеждана информация, с предиката и останалата част от предикацията, т.е. *изходен ПОЕ → предикат*; предиката и очаквания ПОЕ, въведен от него, т.е. *предикат → очакван ПОЕ*; предиката и неговите актанти, т.е. *предикат → обекти*, освен ако обектът не влиза в обектен изходен ПОЕ (срв. примера в началото на работата). Позицията на сирконстанта спрямо предиката е по-разнообразна, защото, ако сирконстантът влиза в рамките на ОП, както казахме, може да се намира навсякъде в изречението, включително, а и най-често в начална позиция. Ако пък сирконстантът е въведена информация, тогава позицията му се закрепва от отношението на следване след въвеждащия го предикат, т.е. неутрален става редът *предикат → сирконстант*. При всички тези комбинации остава ненарушен неутралният словоред (наричан от чешките и от др. лингвисти *обективен*) *невъвеждана → въведена информация*. В случай че сирконстантът в ОП се намира в края на изречението или пък че обектът на предиката, намиращ се след него, е бил вече споменат в текста, към този ред се добавя нова невъвеждана информация, като се получава последователност *невъвеждана → въведена → невъвеждана информация*. Затова като цяло можем да обобщим при неутралната предикативна структура реда *невъвеждана → въведена (→ невъвеждана информация)*.

4. Макар че експресивната предикативна структура не е предмет на това изследване, ще споменем, че при простото съобщително изречение тя може да се получи по два начина: само чрез експресивна интонация (при ненарушен словоред) или чрез такава интонация, съчетана с нарушен неутрален словоред (който в науката има различни

названия: *субективен, емфатичен, експресивен*)⁴. Пример за първия случай може да бъде изречението *Майката нахрани детето (а не кучето)*, където обектът, представляващ въвеждана информация, стои на своето регулярно място, но не се съобщава в рамките на фразовото ударение, а се явява твърдение на говорещия (затова толкова лесно се свързва с противопоставянето). Интонационно това твърдение се откроява в по-голяма степен в сравнение със съобщаваната информация под обикновеното фразово ударение. Материята, свързана с възможната изреченска интонация, е сложна, но ние приемаме гледната точка на Т. Николаева (Николаева 1982), която различава фразовото ударение от т.нар. *акцентно открояване*, което се характеризира с по-голяма интензивност при изговора от тази на фразовото ударение. Смятаме, че в случаи като горния, свързани не със съобщение, а с твърдение на говорещия, в ненарушения неутрален словоред експресивност се придава именно с това акцентно открояване (АО). Почесто обаче това АО се свързва с нарушаване на неутралния словоред и започва да изпълнява освен емфатичната и още една функция – вместо вербално изразената невъвеждана информация, която служи за опора при въвеждането на ремата в текста, именно АО въвежда ремата, при това, когато се намира в самото начало на изречението, то я въвежда направо и разбира се, експресивно. Срв. напр. варианта на посочения по-горе пример – *Майката нахрани детето*, където с помощта на АО говорещият въвежда направо очаквания ПОЕ *майката*, който при неутрален словоред би трябвало да се въвежда от предиката си и да се намира под фразово ударение: *Детето го нахрани майката*. Разновидност на тази маркираща с експресивност въвеждаща в текста някаква информация употреба на АО представляват случаите, когато с него в текста се въвежда предикатът. Понеже този вид въвеждане е характерен за наративни текстове, наричаме го *наративно АО*, срв. напр.: *Нахрани вчерта майката детето и си легна*. Употребата на АО, независимо с коя от посочените функции, се свързва най-често с устната реч.

Можем да обобщим, че неутралната структура на изречението може да се превърне в експресивна или само чрез специална интонация (АО), или чрез специална интонация (АО), съчетана с нарушаване на обективния словоред. Още един, трети вид маркиране с експресивност на предикативната структура, но вече без участието на АО, се получава, когато се наруши *отношението на следване* между преди-

⁴ Изследване на експресивния словоред правим в Савова 2015 на базата на сръбския език.

ката и неговия обект и обектът излезе пред предиката си, без да влиза в позиция на изходен обектен ПОЕ, какъвто би бил случаят в *Детето го нахрани майката* (майката тук е очакван ПОЕ), и без да е изтъкван с АО, както би било в *Детето нахрани майката (а не кучето)*. При този трети вид експресивна маркираност обектът, който стои пред предиката си и с това отново нарушава отношението на следване *предикат* → *обект*, представлява невъвеждана информация, защото или вече е споменат в предходен текст, или се подразбира от фрейма на някакво въведено преди това понятие. Задължително обаче в подобни изречения след такъв обект стои изходният субектен ПОЕ, напр.: *Детето майката го нахрани вечерта* (срв. неутралното *Майката нахрани детето вечерта* с фразово ударение върху обстоятелството *вечерта* и с обект *детето*, който е вече въведен по някакъв начин в текста). Важното при този трети вид експресивна предикативна структура е, че въпреки нарушеното отношение *предикат* → *обект* неутралното предикативно отношение на следване *невъвеждана* → *въвеждана информация* остава ненарушено, за разлика от предишния вид експресивна маркираност с АО – в примери като *Детето нахрани майката (а не кучето)*.

5. И така, след като изложихме представата си за неутрална и експресивна предикативна структура, пристъпваме към съпоставителен анализ на предикативната структура в два близкородствени езика – българския и сръбския. Убедени сме, че съпоставката между славянски езици, от една страна, и между близкородствени езици, от друга страна, може да открие интересни особености при дадено езиково явление, в това число и при явления, свързани със словореда. За словореда в сръбския език най-подробно изследване прави Л. Попович (Попович 2004), като, макар че нашата концепция е изградена независимо от посоченото изследване, се открояват някои впечатляващи допирни точки между двете представи за словореда. При това вероятно разликите между нашата концепция и тази на сръбския лингвист се обясняват не толкова с различия в словоредните закономерности на двата езика, колкото с различния теоретичен подход.

За съпоставителния си анализ използваме един и същ текст на български и на сръбски – повестта на Ем. Станев „В тиха вечер“ и нейния превод на сръбски „У тихо вече“ от 1949 г. Даваме си сметка за относителния характер на изводите при анализ на превод на художествена литература, защото преводните трансформации, както и липсата на преводни трансформации могат да се дължат както на за-

кономерности в езика, чийто носител е преводачът, така и на езиковия усет на самия преводач, който на практика също се явява творец. Все пак тази относителност е също „относителна“, защото дори и зад творческите решения пак стоят някакви езикови закономерности.

5.1. Първата съществена разлика между българския и сръбския словоред е известна от преводаческата практика. Тя засяга мястото на обстоятелствените пояснения (особено на тези за начин), което е различно от българското както в сръбския, така и напр. в руския език. Известно е, че в българския език обстоятелствените пояснения за начин, които между другото винаги са въвеждана информация (вж. за това и при Ковтунова 1976), а и другите видове обстоятелства традиционно се намират след предиката, докато в сръбския, а и в руския език, те стоят пред предиката си, особено ако се състоят от едно наречие, срв. примера: *Но главната причина да се предаде така лесно бе неговото убеждение... – Али главни разлог да се **тако лако** преда било је његово убеђење...* . Поради по-незадължителното спазване на отношението на следване при сирконстантите, т.е. поради по-голямата им свобода по отношение на заеманото място, за която по-горе стана дума, промяната на мястото им в сръбския език не превръща неутралната предикативна структура в сръбските примери в експресивна. Понякога и в българския текст се среща прехвърляне на обстоятелството пред предиката, при което поради своята нетрадиционност изказът звучи малко по-експресивно, без обаче да се нарушава неутралната структура. В такива случаи често сръбският преводач прави обратното – премества обстоятелственото пояснение след глагола, вероятно по същата причина – изказът да стане малко по-жив и нетрадиционен, срв.: *Той се усмихна иронично, любезно и мирно тръгна с агента – Он се иронично осмехну, **пође** за агентом **љубазно и мирно**.*

5.2. Прави впечатление и различното място, което заемат спрямо главната си дума изразите определения. В българския език и подългите изрази свободно изпълняват ролята на съгласувано определение, което стои пред определяемото, срв.: *Можже би за десети път беше си представил това, легнал по гръб върху нара в **тясната като килерче килия**, загледан в тавана, **дето обвитата в паяжина електрическа крушка** изтъкаваше нежна дантела – Можда је већ по десети пут то **замишљао**, лежећи **полеђушке** на лежишту од дасака, у **ћелији тесној као остава**, загледан у таваницу на којој је **електрична сијалица**, **обавијена паучином**, ткала нежну чипку.* В подобни разлики откриваме друго отношение на следване, което свързва съгласуваното определение и определяемото. В българския език дължината на

съгласуваното определение не влияе върху отношението на следване *съгласувано определение* → *определяемо*, докато в сръбския език дължината се явява фактор, който може да подчини съгласуваното определение на отношението на следване, характерно за несъгласуваното определение: *определяемо* → *несъгласувано определение*, като и двата вида отношение на следване са еднакви при двата езика.

5.3. В българския език отношението на следване между предиката и неговите актанти (обекти) е по-стабилно (нямаме предвид началната позиция на обекта в *изходен обектен ПОЕ*), дори и когато представяват невъвеждана, вече въведена в предварителен текст информация (вж. по-горе при обясненията за експресивната структура). В сръбския език обаче започват да си противодействат две отношения на следване: *невъвеждана* → *въвеждана информация* и *предикат* → *обект*. Това води до изместване пред предиката на обект, който се явява невъвеждана информация. По-горе отбелязахме ролята на такова изместване в българския език (съчетаващо се обикновено и с дублиране на допълнението), което превръща неутралната структура в маркирана с експресивност. В сръбския език обаче поради високата фреквентност на такива изречения смятаме, че те вече почти не се възприемат като експресивни от носителите на езика, макар че в сръбските граматика се посочва като традиционен именно словоредът *предикат* → *обект*. Трябва да отбележим отново, че такава трансформация в сръбския език е възможна само ако обектът не е въвеждана информация. Срв.: *Ако приемеше, че за всеки сто метра са необходими по десет секунди, би могъл да премине разстоянието за тридесет и пет или четиридесет секунди – ..., могао би **то** расстојање да пређе за тридесет и пет или четридесет секунди* – с пряко допълнение, съответно *Безсънната ноц и дългият път го бяха изморили и придали на лицето му обезпокоен израз – Бесана ноћ и дугачки пут били су га изморили и **његовом лицу** дали узнемирен изглед* – с непряко допълнение. В много други случаи обаче сръбският превод запазва мястото на обекта невъвеждана информация след предиката, което говори, че в сръбския език това предикативно отношение на следване е също неутрално, немаркирано с експресивност. От което пък следва, че в сръбския език отношението на следване *предикат* → *обект*, когато става дума за обект, влизащ в рамките на невъвежданата информация, започва да не се отчита от носителите на езика. В българския език това отношение е стабилно.

Особено често отношението на следване между предиката и неговия обект в сръбския език се нарушава, когато обектът е изразен от

кратка, едносрична дума, каквито са напр. *то* и *све*, срв. *Тоя шум можеше да го издаде, ..., но той не мислеше за това* – *Тая шум је могао да га изда, ..., али он на то није мислио*, съответно пример със *све*: *постепенно тоя глас заглушаваше всичко* като камбанен звън – *Тая глас је постепено све заглушавао, као звук звона*.

Интересно е, че и обект като неопределителното местоимение *нешто* също по-често се появява в позиция пред предиката си, вероятно заради пределно общата си семантика, която не се възприема като достатъчно самостоятелна, за да може да бъде въвеждана от предиката в позицията за въвеждане, т.е. след него, срв.: *Стражарят размишляваше нещо* – *Стражар је нешто размишљао*.

Във връзка с краткостта и известната несамостоятелност на тези думи в сръбския език, която ги кара да се прехвърлят пред предиката си, можем да отбележим същото наблюдение и при Л. Попович. Освен това той отбелязва тяхната необичайност в крайна позиция в изречението, което се потвърждава и от нашите примери за преводачески трансформации, срв.: *... не се знаеше дали щяха да го изпратят и по кое време щеше да стане това* – *... – није се знало да ли ће га послати и у које ће време то да буде*. Срв. и пример с лично местоимение (във въпросително изречение, което обаче не променя нещата): *Що за нахал сте вие?* – *Какав сте ви то безобразник?*

5.4. Интересен е случаят с употреба на отрицателни думи. Тъй като отрицателната семантика се изразява най-често като въвеждана информация, тези думи при неутрален словоред в българския език заемат крайното място в изречението – под фразово ударение. Много често обаче говорещият изразява това значение експресивно – с изнесена пред предиката чрез АО отрицателна дума, срв. неутралното *Жената не разбираше нищо* и експресивно изразеното *Жената нищо не разбираше*. В сръбския език отрицателните думи много по-често се срещат пред предиката, като въпреки нарушеното отношение на следване *предикат* → *актант* или *сирконстант* тяхната употреба там, а и под АО, поради своята фреквентност, а и вероятно поради несамостоятелната семантика на отрицателната дума по отношение на отрицателния предикат, не се възприема като маркирана с по-специална експресивност дори и в устната реч. Срв.: *Жената не разбираше нищо* – *Жена није ништа разумела*; *Не, така нямаше да заспи никога*. – *Не, тако никад неће заспати*.

5.5. Макар че отбелязахме сравнително неопределеното място за сирконстанта, правят впечатление примери, в които на българско изречение с последователност *предикат* → *сирконстант* → *обект* в

сръбския превод съответства последователност *предикат* → *обект* → *сирконстант*, докато за обратна трансформация нямаме нито един пример, срв.: *Вгледа се като хипнотизиран в него – Загледа се у њега као хипнотисан; Същата тишина притискаше в тъмните си пазви града – Иста тишина притискивала је град својим тамним недрима.* Разбира се, възможни са и обратните варианти, а освен това може би при сръбските трансформации в посочените примери отново играе някаква роля и известната краткост на думите с ролята на обекти, която затруднява оставането им в края на изречението след по-дълги негови части, но фактът, че имаме три такива примера, докато за обратния вид трансформация нямаме примери, може би говори за по-голяма склонност на сръбския език към предикативно отношение на следване от вида *предикат* → *обект* → *сирконстант*, или пък към завършване на изречението с по-дълъг негов елемент.

5.6. Като преводаческо предпочитание, но и може би донякъде като тенденция в честотата на употреба могат да се тълкуват примерите от следващата група, които са доста многобройни. При тях на пръв поглед една неутрална структура се превежда с друг тип, но отново неутрална структура. На ниво текст обаче едната от тях остава неутрална, а другата е свързана с известна експресивност. И по-точно – когато в текста трябва да бъде въведено ново понятие, обикновено се съставя изречение с локативна инверсия, в което това понятие заема мястото на въвеждан очакван ПОЕ в края на изречението, за да може вече в следващо изречение да се превърне в изходен ПОЕ. В такива случаи изказът е съвсем неутрален. В някои случаи обаче в изречения, изразяващи нечий *сетивни възприятия*, за да създаде художествен ефект на неочакваност и динамизъм, говорещият може направо да въведе този очакван ПОЕ в ролята на изходен субектен ПОЕ, който няма нужда да бъде въвеждан от своя предикат. Тогава на ниво изречение имаме неутрална предикативна структура, но на ниво текст това съкращаване на обичайната стъпка на въвеждане на понятието в очакван ПОЕ прави изказа експресивен. Срв. такива примери с изходен субектен ПОЕ и с експресивност на ниво текст в българския език, преведени с неутрални предикативни структури с очакван ПОЕ в сръбския превод: *Той усещаше как мускулите му се изпъват и как го обзема отчаяна решителност. Лицето на убития стоеше пред очите му и го изпълваше с мъка и гняв – Пред очима ми је лебдело лице убијеног ...; Светлината бавно догаряше от връх на връх – С врха на врх полако се гасила светлост.* В нашия корпус имаме много такива примери, докато за обратното, т.е. за превод на очакван ПОЕ с предикативна

структура с изходен ПОЕ, имаме само един: *Ключалката изштрака и на вратата се появи агентът* – *Кључаоница шкљоцну и агент се појави на вратима*. Поне теоретично изглежда неправдоподобно такъв стилистичен похват, като употребата на такива изречения за внезапна поява на нещо в сетивните възприятия на някого, да бъде по-фреквентен в българския език, но фактът, че имаме 22 такива примера срещу само един обратен, може би говори не само за преводаческо предпочитание.

5.7. Макар че темата на нашето изследване включва само простото съобщително изречение, не можем да не отбележим накрая две наблюдения за словореда, които се дължат на включеността на изречението в сложно изречение или на въпросителната му модалност.

Първата особеност е известна на владеещите български и сръбски език от преводаческата практика и се отнася до местоположението на съюза *да*, въвеждащ подчинено изречение след главното. В българския език по правило тази първа дума се прехвърля пред съюза *да* и на практика завършва главното изречение, срв.: *Началникът каза **никой да** не се отлъчва от управлението*, докато в сръбския език съюзът *да* сигнализира границата между главното и подчиненото изречение, а първата дума си остава в рамките на подчиненото изречение: *Начелник је рекао да се **нико** не удаљује од начелства*.

Втората особеност засяга словореда в подчинено въпросително изречение, където българският език предпочита изходният ПОЕ да мине след предиката, макар че е невъвеждана информация, докато сръбският превод най-често връща изходния ПОЕ на обичайното му място – пред предиката, напр.: *(Вълнението затрудняваше дишането му и той почти не чуваше) какво говори агентът – ... (и готово није ни чуо) шта је **агент** говорио*.

6. След извършения съпоставителен анализ можем да направим следните изводи:

6.1. В сръбския език отношението на следване *предикат* → *обект* не е толкова стабилно, както в българския език, и когато този обект е невъвеждана информация, той много често се прехвърля пред предиката си, като по този начин се отдава предпочитание на ненарушената последователност *невъвеждана* → *въвеждана информация*. Тази тенденция се съчетава с тенденцията, характерна за сръбския език, по-кратките думи, като по-нестабилни, да заемат позиция пред предиката си, както и с тенденцията в самия край на изречението да не се предпочита невъвеждана информация.

6.2. Като се има предвид посоченото по-горе за ролята на краткостта на думата в сръбския език, както и фактът, отбелязан по-горе – че дължината на съгласуваното определение изисква в сръбския заемането на следходна спрямо главната дума позиция, характерна по принцип за несъгласуваното определение, може да се предположи, че в сръбския език словоредът е в известна степен зависим от дължината на думите и изразите (нещо, което се отбелязва още от В. Матезиус като фактор, който може да влияе върху словореда – Матезиус 1967б). И по-точно, откроява се конфигурация, при която в синтагмата по-дългата част клони към второто място (предикатът, който има като актант кратка дума, или по-развитото съгласувано определение), а по-кратката – към първото място (актантът, изразен с кратка дума, съответно – главната дума към развитото съгласувано определение). Тази тенденция от своя страна може да свидетелства за тенденция към ритмизиране на фразата.

За българския език смятаме, че такава зависимост липсва.

6.3. В българския език пък прави впечатление ролята на синтактичния фактор върху предикативната структура на простото изречение. Имаме предвид отбелязаните по-горе нарушения на предикативната структура на простото изречение в рамките на сложното във връзка с наличието на съюза *да* и на въпросителното изречение. В сръбския език такова влияние не се отбелязва.

ЛИТЕРАТУРА

- Ковтунова 1976:** Ковтунова, И. *Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения*, Москва: Просвещение, 1976.
- Матезиус 1967а:** Матезиус, В. О так называемом актуальном членении предложения. // *Пражский лингвистический кружок*, отв. ред. Н. А. Кондракова, М., Прогресс, 1967, 239 – 245.
- Матезиус 1967б:** Матезиус, В. *Основная функция порядка слов в чешском языке*. // *Пражский лингвистический кружок*, отв. ред. Н. А. Кондракова. Москва: Прогресс, 1967, 246 – 265.
- Николаева 1982:** Николаева, Т. *Семантика акцентного выделения*. Москва: Издательская группа URSS, 1982.
- Попович 2004:** Поповић, Љ. *Ред речи у реченици*. Београд, Библиотека Књижевност и језик – књига 2, 2004.
- Савова 2012:** Савова, Д. Предикативная структура высказывания в болгарском языке. // *Вопросы языкознания*, 2012, вып. 3, 69 – 90.

Савова 2014: Савова, Д. *Деагентивността и нейното изразяване в българския език (в съпоставка със сръбския език)*. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.

Савова 2015: Савова, Д. Ред речи и акцентатско издвајање као маркери експресивности у савременом српском језику. // *Научни саста-нак слависта у Вукове дане*, сборник с доклади от научна конференция (под печат).